

Съпоставително изследване на ценностни ориентации, отразени в немската и българската фразеология

Айля Илиязова (Шумен)

В статията сопоставяются фразеологизмы в немецком и болгарском языках, которые отражают ценностные ориентации двух языковых общностей. Они выполняют роль семантического *tertium comparationis* в процессе сопоставления. Фразеологизмы образуют группы в зависимости от ценностей двух моделей. В рамках каждой ценности разграничиваются отдельные семантические группы (и подгруппы) фразеологизмов. В исследованном корпусе были установлены тринадцать ценностей, которые присутствуют в обеих ценностных моделях, шесть пар ценностей, находящихся в своеобразной оппозиции, а также ценности, представленные только в одной из двух языковых общностей.

The article draws a parallel between set phrases /idioms/ from the German and the Bulgarian languages which reflect the systems of values of the two linguistic communities, serving as a semantic *tertium comparationis* in the process of comparison. The set phrases have been grouped according to the corresponding values in the two models. Separate semantic groups (and subgroups) of set phrases have been identified within each separate value. In the researched corpus, thirteen values present in both models of the value systems have been discovered, six pairs of values in distinctive opposition, as well as values, existing in only one of the two linguistic communities.

Ключови думи: ценностни ориентации, ценностен модел, фразеологизми, терциум компарационис, семантични групи

0. Ценностните ориентации на всяка култура са подредени в система, която представлява йерархична структура, „набор от стандарти за желаното“. Тази система изпълнява функция на регулатор на човешкото поведение „в ситуации, налагащи някакъв избор, при поставянето на цели, при разрешаването на конфликти, при заемането на становище или позиция по отношение на някаква идея или спрямо другите хора“ (Паспаланова 1997:175). Ценностите са свързани с основни потребности на хората и представляват критерии, чрез които те съотнасят и подреждат своя свят – явленията, процесите, връзките в него (срв. Малецке 1996:80)¹. Тези

¹ Тук и навсякъде в тази работа преводите на цитатите от руски и от немски език са мои, А. И.

критерии направляват оценките, действията, цялостното поведение на индивидите.

Ценностите като основни елементи на културата се отразяват и във фразеологията, която представлява субсистема на езика, запечатала основни прояви на човешката дейност. Според Петер Кюн посредством фразеологизмите се транспортират основни културно специфични ценности (срв. Кюн 2007:631), а особено интензивно чрез фразеологизми се извършва ословяването на междучовешките отношения (срв. Бургер, Бухофер, Сиалм 1982:347). Изводи за житейския опит на хората могат да се направят от различните области на образност и метафоричност, залегнали в основата на идиоматичността като признак на фразеологизмите (срв. Палм 1997:38).

Представената тук разработка си поставя за цел въз основа на залегналите във фразеологичните системи ценностни ориентации да се съпоставят фразеологизми в двата сравнявани езика. Екскерпираният фразеологичен материал² дава възможност да се открият различните културно-семантични асоциации в сравняваните езици, което е основание в тях да се търси проява на специфични черти на немскоезичната и на българската културна общност, тъй като различно конструирания семантични полета в различните езици представят различната езикова картина на света (срв. Димова 2006:107). От друга страна се наблюдават едни и същи механизми при създаване на образите и при възникване на значенията на фразеологизми в двата сравнявани езика. Тези механизми са обусловени от общите, универсални логически и асоциативни процеси на човешкото мислене, които подпомагат възникването на еднакви или сходни езикови формирования (срв. Чернишева 1975:211); те могат да се разглеждат и като израз на сходства в културното, религиозното и езиковото развитие на двете културни общности.

Семантичен *терциум компарационис* в това изследване представляват ценностните ориентации на двете сравнявани езикови и културни общности, както и символното значение на отделни компоненти в структурата на екскерпирания фразеологизми. Ценностите в двата модела са подредени според броя фразеологизми, в които съответната ценност е намерила проява. Фразеологизмите в корпуса са групирани според ценностите в двата модела. В рамките на всяка ценност се разграничават отделни семантични групи (и подгрупи) фразеологизми, за да се постигне по-диференцирано групиране според фразеологичното им значение, както и по-нюансирана съпоставка не само по отношение на ценностите, характерни за двете сравнявани общности, но и при описанието на

² Предложената тук статия е разработена въз основа на дисертация на тема *Ценностни ориентации в немската и българската фразеология* на авторката, където са обхванати общо 4114 фразеологизма: 2265 немски и 1849 български.

специфичните ценности, характерни за всяка една от двете културни общности.

В изследвания корпус бяха установени тринадесет ценности, присъстващи и в двата ценностни модела, шест двойки ценности, които са в своеобразна опозиция, както и ценности, представени само в една от двете езикови общности. В настоящата статия ще бъдат представени някои от основните ценности, застъпени в ценностния модел както на немскоезичната, така и на българската културна общност. Ценностите в опозиция и ценностите, застъпени само в един от моделите, са предмет на други публикации (срв. Илиязова 2013:251).

Описаните тук ценности, представляващи терциум компарационис на съпоставката, са извлечени от културологични изследвания (срв. Попова 2006:9; Малецке 1996:80 и сл.) и бяха потвърдени от корпуса на настоящото изследване.

1. Ориентираност към задачите е ценност, представена в корпуса с 366 немски и 229 български фразеологизма.

И в българските, и в немските фразеологизми като компоненти в структурата са включени названия за части на човешкото тяло (седем от тях: *очи* [Augen], *зъби* [Zahn-Zähne], *глава* [Kopf], *гърло/шия* [Hals], *ръце* [Hand-Hände], *крака* [Fuß-Füße/Bein-Beine], *дупе/задник* [Arsch-Sitzfleisch], са компоненти на фразеологизми в двата сравнявани корпуса):

– *die Zähne zusammenbeißen (müssen)* Röh [(трябва да) стискам зъби] ‘eine Arbeit mit äußerster Kraftanstrengung beenden’ = *стискам зъби* Нич.³

– *viel Brassel am Hals haben* Röh [потънал съм до шията в работа] ‘sich mit einem Übermaß an Arbeit abplagen müssen’ = *превивам шия* Нич.

Ръце и *крака* имат особено важно присъствие като компоненти във фразеологизми (както немски, така и български):

– *sich in die Hände spucken* Röh [плюя си в ръцете] ‘tüchtig arbeiten und zupacken’ = *плюя си на дланите/ на ръцете/ на шепите* Нан, Нич

– *sich ein Bein ausreißen* Fried [изскубвам, откъсвам си крак] ‘sich sehr anstrengen, sich beeilen’ = ‘давам си много зор, труд’, *изпотрепвам си краката* Нан.

Прилика се наблюдава и при устойчиви сравнения с компонент ‘зоним’ – почти едни и същи зооними, с едно и също символно значение, присъстват и в немски, и в български примери:

– *arbeiten wie ein Pferd / wie ein Stier* Fried [работя като кон/ като бик] ‘äußerst intensiv, angestrengt arbeiten’ = *като вол* Нич ‘прекомерно, извънредно много работя’.

³ Съвременното тълкуване на фразеологизма се изразява в ‘смело изгърпяване докрай на болка, на физическо натоварване’.

И за двете културни общности *хлябът* има особено символно значение:
– *Er kann mehr als Brot essen Sim* [Той може не само да яде хляб (може и да работи)] *He яде хляба харам (даром) Сим*.

Според фразеологичното си значение фразеологизмите, в които ценностната ориентираност към задачите е намерила проява, са разпределени в шест групи.

1.1. В първа група ‘Нещо се прави (усърдно, интензивно); ускоряване на действието’ са регистрирани тридесет и седем съответствия със сходна образна мотивация:

– *arbeiten, dass die Funken fliegen (sprühen, stieben) Fried* [работя така, че летят искри] ‘eifrig, intensiv arbeiten’ = *работя, та дреб хвърчи, та пушек се вдига* Ник-Гъл.

1.2. Във втора група ‘Нещо се прави с изключително голямо усилие, водещо до умора’ са регистрирани четиринадесет фразеологизма със сходна образна мотивация:

– *die Nacht zum Tage machen Röh* [правя нощта на ден] ‘die ganze Nacht durch arbeiten und sich erst gegen Morgen schlafen legen’ = *правя нощта на ден* Нич.

1.3. ‘Нещо се свършва докрай, приключва успешно’ е третата група. Регистрирани са четири сходни семантични съответствия.

Интересен и много показателен пример са паремиите *Halbe Arbeit ist gar keine* Beyer [Половин работа не е работа] = *Половин работа, свършена са казва* Икон, Слав. За немскоезичната културна общност започнатото не е равнозначно на приключено, докато за българската общност трудното е в началото – докато се започне нещо, а след това се приема, че вече започнатото лесно се довежда до успешен край.

1.4. В четвърта група ‘Нещо трябва да се направи; подтикване към действие’ са регистрирани четиридесет и един фразеологизма със сходна образна мотивация:

– *jemandem Pfeffer in den Arsch/unter das Hemd blasen/streuen Röh* [духам/посипвам пипер в задника на някого/ под ризата на някого] ‘ihn antreiben, ermuntern’ = *разтривам шепна червен тинер на задника* Нич.

1.5. В пета група ‘готовност за действие’ в българския корпус преобладават компоненти соматизми, в немския корпус такъв превес не се наблюдава.

Регистрирани са единадесет сходни съответствия от типа:

– *den Tanz anfangen Röh* [започвам танца] ‘mit einer Sache den Anfang machen’ = *хващам се на хорото* Нан.

1.6. В шеста група ‘Ако нещо не се прави, няма да има резултат, успех’ са регистрирани тринадесет сходни съответствия:

- *Wer im Sommer nicht erntet, muss im Winter darben* Beyer [Който не жъне през лятото, ще трябва да мизерства през зимата] = *Който лете не работи, той зиме гладува* Ник-Гъл.

2. Ценността **скромност** е отразена в 227 немски и 175 български фразеологизма. В немския корпус са обособени две семантични групи.

2.1. Първа семантична група ‘стремеж към скромност, незабележимост’ и в двата корпуса е представена с помощта на шест подгрупи, четири от които са характерни и за двата корпуса:

2.1.1. Фразеологизми с компонент *Bescheidenheit* [скромност]:⁴

- *Bescheidenheit, das schönste Kleid* Beyer [Скромността е най-хубавата дреха] = *Скромността краси човека* Григ/Кац.

2.1.2. Фразеологизми с компонент ‘зооним’:

- в немския корпус: *Gans* [гъска], *Lerche* [чучулига], *Fisch* [риба], *Vogel* [птица];

- в българския корпус: *вол, овца, вълк, сврака*.

Няма открити фразеологизми, в чиито конструкции да присъстват едни и същи компоненти зооними.

2.1.3. Фразеологизми с компонент ‘соматизми’: открити са два компонента, характерни и за двата корпуса – *глава* [Kopf], *крака* [Beine]:

- *Schwere Ähren und volle Köpfe neigen sich* Beyer [Тежките житни класове и пълните глави се навеждат] = ‘умният човек не се големее, не си придава важност’, *Поснемам си главата* Слав, Нич.

2.1.4. Фразеологизми, израз на убеждението, че който живее скромно, няма да си има неприятности; насочващи към препоръката ‘не се противопоставяй на по-силен противник’:

- *Wider den Stachel ist nicht gut lecken* Sim [Трън/бодил не (е добре да) се ближе] = *Срецу ръжен не се рита* Икон.

Регистрирани са дванадесет съответствия със сходна образна мотивация.

2.2. Втора семантична група обединява фразеологизми, чрез които се изразява „неодобрително отношение към себеизтъкването, към самохвалството“.

Регистрирани са петдесет и шест съответствия.

И в двата корпуса са обособени по десет подгрупи. Шест от тях присъстват и в двата корпуса:

2.2.1. Фразеологизми с компонент *hoch* [високо], *oben* [горе]:

⁴ В българския корпус аналогичната подгрупа е формулирана по друг начин: *не показвам, не парадирям със способностите си*, като вътрешната структура на примерите без такъв компонент също насочва към скромност.

– *Je höher man steigt, je tiefer kann man fallen* Beyer [Колкото по-високо се качва човек, толкова по-ниско/по-долу може да падне] = *Високо хвърка, а ниско пада* Сим.

2.2.2. Фразеологизми с компонент 'зооним':

- в немския корпус: *Hühner* [кокошки], *Frosch* [жаба], *Hahn* [петел], *Esel/Maulesel* [магаре], *Ziege* [коза], *Pfau* [паун], *Adler* [орел], *Affe* [маймуна], *Ochsen* [волове], *Lerche* [чучулига], *Habicht* [ястреб], *Roß* [кон];
- в българския корпус: *пуюк, паун, петел, рак, пате, козле, бълха, жаба, вол, въшка, магаре, сокол, кокошка, куче, ам, овца.*

Едни и същи зооними и в двата корпуса: *паун, петел, коза/козле, жаба, вол, магаре, кокошка, кон/ам:*

- *Hühner, die viel gackern, legen wenig Eier* Beyer [Кокошки, които много кудкудякат, снасят малко яйца] = *Която кокошка много крещи, малки яйца носи* Икон, Слав.

2.2.3. Фразеологизми с компонент 'соматизми':

- в немския корпус: *Mund* [уста], *Rücken* [гръб], *Hals* [гърло/врат], *Kopf* [глава], *Nase* [нос], *Beine* [крака], *Augen* [очи], *Arsch/Hintern* [задник], *Magen* [стوماх]
- в българския корпус: *нос, уши, гърди, врат, очи, ръка, коляно, крака, уста, глава, дупе/гъз, гръб, чело.*

И в двата корпуса присъстват компонентите *нос, врат, очи, крака, уста, глава, дупе/гъз, гръб:*

- *Ein hochmütiger Kopf stößt überall an* Beyer [Високомерната глава се блъска навсякъде] = *Вирнал глава, не види де стъпва* Слав.

2.2.4. Фразеологизми с компонент 'дрехи/част от дрехи и обувки':

- *Wenn man's Hemd aufhebt, wird der Hintern bloß* Beyer [Ако човек си вдигне ризата, ще си разголи задника] = *без риза ходя* Нич.

2.2.5. Фразеологизми с компонент 'животински крайници':

- в немския корпус: *Maul/Rachen* [паст], *Schnauze* [муцуна], *Flügel* [крила];
- в българския корпус: *крила, перки, опашка, муцуна.*

Компонентите *крила* и *муцуна* присъстват и в двата корпуса:

- *immer mit der Schnauze vorne sein* Röh [винаги напред с муцуната] 'immer der Erste sein; derjenige sein, der die Aufmerksamkeit der anderen auf sich zieht' = *надигам си муцуната* Нич.

2.2.6. Фразеологизми с компонент 'нежива природа':

- в немския корпус: *nebe* [Himmel], *oblaci* [Wolken], *земя* [Erde];
- в българския корпус: *небе, звезди, облаци.*

Общи и за двата корпуса са компонентите *небе* и *облаци:*

- *Wer nur nach dem Himmel sieht, fällt leicht mit der Nase auf die Erde* Beyer [Който гледа само към небето, лесно пада с носа на земята] = *Който зяпа по небето, пада в кладенеца* Слав.

3. Ценността **мнителност** е отразена в 150 немски и 115 български фразеологизма. И в двата корпуса са обособени три еднакви семантични групи.

3.1. В първа група ‘предпазливост’ са регистрирани петнадесет съответствия със сходна образна мотивация. В немския корпус са разграничени четири, а в българския – пет подгрупи, като само една подгрупа – тази с компонент ‘зооним’, е една и съща и в двата корпуса. Няма животински компоненти в структурата на фразеологизми, които да присъстват и в двата корпуса: *Man kauft die Katze nicht im Sack* Beyer [Котка в чувал не се купува] = *Агне се/ са в чувал не купува* Икон, Слав.

3.2. Във втора семантична група ‘недоверчивост’ са регистрирани тридесет сходни съответствия. В немския корпус са обособени четири подгрупи, а в българския – шест. И в тази (както и в предходната подгрупа) една и съща за двата корпуса е подгрупата с компонент ‘зооним’, като *лисицата* [der Fuchs], *овцата* [das Schaf] и *вълкът* [der Wolf] са компоненти, присъстващи и в двете съпоставени подгрупи:

– *Wenn der Fuchs predigt, so nimm die Hühner in acht* Beyer [Когато лисицата проповядва, внимавай за кокошките] = *Когато ти се види най-кротка лисицата, тогаз най-добре си варди кокошките* Слав.

3.3. Третата семантична група и в двата корпуса включва фразеологизми, изразяващи отношение към двуличието/ лицемерието, фалша. Открити са шестнадесет съответствия със сходна образна мотивация.

И за двата корпуса са характерни следните подгрупи:

3.3.1. И в двата корпуса присъстват фразеологизми с компонент соматизми: *сърце* [Herz], *лице* [Gesicht], *уста* [Mund]:

Honig im Munde, Galle im Herzen Beyer [Мед в устата, жлъчка в сърцето] = *с устата си мед и масло лее, в сърцето – пелин и отрова* Арн.

3.3.2. Фразеологизми с компонент *дявол* [Teufel]; в българския корпус присъстват едновременно и компонентите *ангел*, *Христос*:

– *Ein freundliches Gesicht hat oft den Teufel im Nacken* Beyer [Приятелското лице често има дявол в тила] = *На челото Христа, в пазухата дяволът* Сим, *Ангел на лице, дявол на сърце* Григ/Кац.

3.3.3. Фразеологизми с компонент *зооним*; характерни и за двата корпуса са компонентите *куче* [Hund] и *вълк* [Wolf]:

– *Ein Wolf im Schafspelz/im Schafsfell/in Schafskleidern* Röh [вълк в овча кожа/ в овчи дрехи] = *Вълк в овча кожа* Григ/Кац.

4. Корпусът за ценността **пестеливост** включва 110 немски и 70 български фразеологизма.

Фразеологизмите са групирани в шест еднакви семантични групи.

4.1. В първа група ‘спестяване, за да се изразходва спестеното по-късно’ са регистрирани пет съответствия със сходна образна мотивация.

Спестяването и за двете културни общности е начин да се оцелее в тежки (във финансово отношение) периоди: *Spare in der Zeit, so hast du in der Not* Beyer, Röh [Пести във времето, така ще имаш във нуждата] = *Бери пари за черни дни* Слав.

4.2. Във втора група ‘икономичен начин на живот, по-малко разходи’ са регистрирани девет съответствия със сходна образна мотивация.

И в двата корпуса преобладават фразеологизми, израз на нежелание за харчене:

– *den Beutel festhalten* Fried [държа здраво кесията] ‘kein Geld ausgeben’ = *стискам си кесията* Нич.

Икономичният начин на живот и за двете общности намира израз в:

4.2.1. По-оскъдно хранене, лишаване от храна:

– *sich den letzten Bissen vom Mund(e) absparen* Fried [спестявам си последната хапка от устата] ‘aufs äußerste beim Essen sparen’ = *от залька си спестявам* Нан, Нич.

4.2.2. Ограничаване, задоволяване с минимума:

– *den Gürtel enger schnallen* Fried [закопчавам по-тясно колана] ‘sich in den Ausgaben (besonders fürs Essen) zurückhalten’ = *стягам колана* Нич.

4.2.3. Предпазливо изразходване на наличното:

– *jeden/den Pfennig/die Mark (zweimal/dreimal) umdrehen* (ehe man ihn/sie ausgibt) Fried, Röh [въртя, обръщам всеки пфениг два-три пъти] ‘wenig Geld haben und sich daher jede Ausgabe sehr überlegen; sehr sparsam und geizig sein’ = *вързвам парата в три възела* Нан.

4.3. Трета семантична група включва фразеологизми, в които намира израз ‘отношението към парите като източник на осигуряване на комфортни условия на живот’. Регистрирани са четири сходни съответствия.

Основна идея, заложена във фразеологизмите от немския корпус: който не оценява и разхищава малкото, което е в наличност, няма да разполага с много.

– *Wer den Pfennig nicht spart, kommt nicht zum Groschen* Beyer [Който не пести пфенига, няма да стигне до гроша] = *Който не пази парата, не вижда и лева* Григ/Кац.

В българския корпус е водеща идеята за пагубното влияние на парите върху човека, върху неговата психика:

– *Парите са душегубци* Сим.

4.4. Четвърта група включва фразеологизми, чрез които е изразено отношение към процеса на спестяване. Регистрирани са десет съответствия със сходна образна мотивация.

Съпоставителната работа с примерите дава основание да се обобщи, че спестяването и за германци, и за българи се състои в няколко основни акцента.

4.4.1. Спестяването е по-добро от спечеленото/е като спечеленото:

– *Erspart ist so gut als erworben* Beyer [Спестеното е като спечелено] = *Пастрянето е по-спорно от печелянето* Слав.

За българите спестяването е по-добро и от работата: *Пестенето е по-добро от работянето* Слав.

4.4.2. Като се пести по малко, се стига до цяло състояние:

– *Viele kleine Bäche machen einen großen Strom/Viele Bächlein geben einen Bach* Beyer [Много малки поточета правят голяма река] = *Капка по капка вир са набира* Слав.

4.4.3. Пестенето е ‘заделяне настрана’:

– *beiseite legen* Fried [поставям настрана] ‘aufbewahren, sparen’ = *слагам настрана* Нан, Нич.

4.4.4. Трябва да се пести навреме:

– *Der spart zu spät, der nichts mehr hat* Beyer [Който няма нищо повече, той е закъснял с пестенето] = *Късно е да пестиш, кога не остане* Слав.

4.5. Пета група обединява фразеологизми, израз на отношение към разточителния начин на живот. Регистрирани са две съответствия.

Харченето без сметка не е присъщо нито за германци, нито за българи. За немскоезичната общност безогледното харчене води до обедняване:

– *Wer gibt ohne Maß, kommt bald auf die Straß* Beyer [Който дава без мяра, скоро отива на улицата] = ‘който харчи безогледно, остава без нищо’.

За българите разточителството е свързано и с приемането на голямо количество храна: *колко хляб, толко и сирене* Нич ‘за човек, който не пести; прахосник’. В немския корпус не са регистрирани аналогични примери с компонент *храна*, външната структура на които да насочва към ‘консумиране в изобилие’.

4.6. В шеста група ‘пестене – разхищаване’ има примери и в двата корпуса, изразяващи специфичната връзка между процеса на спестяване и този на прекомерното харчене: когато се разхищава повече, отколкото се пести, резултатът е с отрицателен знак:

– *Wenn man mit Scheffeln ausgibt und mit Löffeln einnimmt, so währt es nicht lange* Beyer [Когато се дава с крини, а се прибира с лъжици, не трае дълго] = *С игла ги събира, с лопата ги пилее* Григ/Кац.

В тази група не са регистрирани съответствия със сходна образна мотивация.

5. Ценността **склонност към детайли/прецизност** е отразена в 74 немски и 68 български фразеологизма. Обособени са три еднакви семантични групи.

5.1. В първа група ‘прецизиране, оформяне на нещата до последния детайл; педантизъм’ се открояват три подгрупи в немския корпус, а в българския – шест подгрупи от фразеологизми.

От тях две подгрупи са характерни и за двата корпуса:

5.1.1. С компонент зооними:

– в немския корпус: *Fliege* [муха], *Laus* [въшка], *Mücke* [комар], *Kamel* [камила];

– в българския корпус: *гарга*, *куче*, *бълха*, *вол/волове*, *бик*, *теле*, *кон*.

Зооними, които са компонент на фразеологизми и в двата корпуса, са *въшката* и *бълхата*: *der Laus Stelzen machen Röh* [правя на въшката кокили] ‘ein Zeichen von Kleinlichkeit und Übergenaugigkeit’ = *търся косъм на бълхата под езика* Нич.

5.1.2. С компонент соматизми:

– в немския корпус: *Haar*, *Haare* [коса/косъм], *Herz* [сърце], *Nieren* [бъбреци], *Zahn* [зъб];

– в българския корпус: *глава*, *крака*, *пети*, *зъби*, *пръсти*.

Компонентът *зъб/зъби* [*Zahn/Zähne*] присъства в структурата на фразеологизми и от двата корпуса: *einem auf den Zahn fühlen Röh* [опипвам зъба на някого] ‘ihn gründlich auf seine Kenntnisse und Fähigkeiten prüfen’ = *гледам под зъбите* Нич, ‘до най-тънките детайли, подробности’.

Прецизността и за германци, и за българи се изразява в това, нещо да се претегли, да се погледне внимателно или да се измери/да се прегледа:

– *etwas auf die Goldwaage/Pfefferwaage legen Röh* [поставям върху златна везна/везна за черен пипер] ‘etwas sehr genau nehmen, prüfen’ = *слагам на кантара*, *слагам на везните* Ник-Гъл;

– *etwas/jemanden unter die Lupe nehmen* Fried, Röh [вземам нещо/някого под лупата] ‘etwas sorgfältig, genau beobachten und prüfen, exakt beurteilen’ = *гледам с луна*, *под луна* Нич.

– *von oben bis unten mustern* Fried [оглеждам отгоре до долу] ‘mit den Augen gründlich prüfen’ = *измервам отдолу догоре* Нич.

Регистрирани са единадесет сходни съответствия.

5.2. Във втора семантична група ‘внимателно предварително обмисляне, преди да се започне някаква работа’ са регистрирани две съответствия.

И в двата корпуса превес имат фразеологизми, израз на препоръката, че човек не трябва да прибързва, а да обмисля действията си:

- *Besser zweimal überlegt als einmal verpfuscht* Beyer [По-добре два пъти обмислено, отколкото веднъж оплескано] = *Дваж мери, веднъж режи* Слав.

Израз на неодобрително отношение към прекалено бързите и повърхностни занимания, които водят до пропускане на важни детайли са фразеологизми от трета семантична група. Регистрирани са седемнадесет съответствия. В немския корпус са разграничени две, а в българския – пет подгрупи.

Подгрупа с компонент зооним присъства и в двата корпуса:

- в немския корпус: с компоненти *Gaul* [кон], *Henne* [кокошка], *Kalb* [теле], *Ochsen* [волове], *Bär* [мечка];
- в българския корпус: с компоненти *кон/кобила*, *кучка*, *таралеж*, *волове*, *котка*, *кокошка*, *пилета*, *риба*, *мечка*.

Едни и същи и в двата корпуса са зоонимите *кон*, *кокошка*, *волове*, *мечка*:

- *Man muss den Pelz nicht verteilen, ehe der Bär geschossen (erlegt) ist* Beyer [Не бива да се поделя кожата, преди да е убита мечката] = *Дорде не си убил мечката, не продавай кожата ѝ* Григ/Кац.

6. За ценността **отношение към времето** са обособени три еднакви семантични групи в двата корпуса. Само за немския корпус е характерна и група ‘ориентация към бъдещето; способност за планиране в дългосрочен план’, а само за българския група ‘специфично отношение към времето: полихронност’⁵. Регистрирани са 129 немски и 65 български фразеологизма.

6.1. В първа група ‘интензивно действие; нещо се прави много бързо’ са регистрирани двадесет съответствия със сходна образна мотивация.

В немския корпус са обособени шест подгрупи в рамките на тази група, в българския – пет, като тези пет подгрупи са едни и същи в двата корпуса. Различна е подгрупата фразеологизми с компонент *дявол* в немския корпус; в българския е регистриран само един фразеологизъм с компонент *дявол*: *пъргав като дявол* Ник-Гъл.

6.1.1. Подгрупа с компонент зооним:

- в немския корпус: *Katze* [котка], *Affe* [маймуна], *Wiesel* [невестулка], *Vogel* [птица], *Schwein* [прасе];
- в българския корпус: *заек*, *кошута*, *птица*.

Различни животни в двете културни общности имат символното значение ‘бързина’. Само компонентът *птица* е общ и в двата корпуса: *dem*

⁵ Отношението на членовете на една общност към времето се свързва и с дихотомията *монохронност* – *полихронност* (срв. Хол, Хол 1990:16). В полихронните култури времето не се цени, плановите се променят много лесно. В такива култури могат да се извършват няколко дейности едновременно. В тях точността не е приоритет.

Vogel noch Flügel ansetzen Röh [поставям на птицата криле] ‘den Eiligen noch anspornen’ = ‘карам някого да се разбърза още повече, въпреки бързината му’, *От бързване ще изпръхне като птичка из кожата си* Григ/Кац.

6.1.2. С компонент ‘част от човешко тяло’:

- в немския корпус: *Hals* [гърло], *Kopf* [глава], *Zahn* [зъб], *Wickel* [перчем/коса], *Rücken* [гръб], *Arm* [мишница], *Nägel* [нокти], *Hand* [ръка], *Arsch* [задник], *Knie* [коляно], *Beine* [крака], *Hacken* [пети]:
- в българския корпус: *крак, ръка, пети, глава, задник*.

Всички български компоненти са компоненти и в немския корпус:

- *einen Propeller im Arsch haben* Röh [има перка в задника] ‘es stets sehr eilig haben’ = *има въгарец в гъза/в задника*.

6.1.3. С компонент ‘природно явление’: и в двата корпуса компонентите са *мълния и вятър*:

- *Es kommt schnell wie der Wind* Fried, Röh [идва бързо като вятъра] ‘zur Beschreibung hoher Geschwindigkeit; äußerst schnell’ = *Препуска като вятър* Григ/Кац.⁶

6.1.4. С компонент *Dampf / пара* :

- *mit Volldampf (voraus)* Fried, Röh [с пълна пара (напред)] ‘intensiv, mit größtmöglichem Tempo, mit aller Kraft’ = *с пълна пара* Нан.

6.1.5. С компоненти:

- *qualmen* [дими], *brennen* [гори], *rauchen* [пуши] в немския корпус
- *дим, огън, пушек/пушилка* в българския корпус.

6.2. Втора група ‘Специфично отношение към времето’ обединява фразеологизми, в които е изразена монохронността в отношението към времето⁷:

- в немския корпус времето [die Zeit] ‘отлита’ [verfliegt], ‘не чака’ [wartet auf niemand], ‘изтича’ [verfließt], ‘гори под ходилата’ [brennt unter den Sohlen]
- в българския корпус времето ‘хвърчи’, ‘не чака’, ‘не може да се спре’, ‘не се връща’: *Die Zeit wartet auf niemand* Beyer [Времето не чака никого] = *Времето не чака* Слав.

И за двете културни общности ‘времето е пари’ и подобно на парите то

- в немския корпус: ‘може да се изгуби’, ‘да се открадне’, ‘да се спечели’, ‘не бива да се прахосва’
- в българския корпус: ‘може да се изгуби’, ‘да се спечели’, ‘да се спести’: *Wer Zeit gewinnt, gewinnt viel* Beyer [Който печели време,

⁶ В Библията се среща и устойчивото сравнение *като вихър* (срв. Библия 2011: Притчи Соломонови 1, 27).

⁷ Ако се изходи от постановката на Едуард и Милдред Хол (Хол, Хол 1990:13 и сл.) за категорията *време*, на базата на отношението си към времето немскоезичната общност може да се причисли към монохронните култури. „В [...] Германия се отдава голямо значение на точността“ (Люзебринк 2005:28).

печели много] ‘nämlich neue Möglichkeiten’ = *Време печели, сила печелиш* Слав.

Регистрирани са петнадесет сходни съответствия.

6.3. В трета семантична група ‘ориентация към настоящето’ са регистрирани шест съответствия. В немския корпус са обособени две подгрупи, които присъстват и в българския корпус:

1. Фразеологизми със значение ‘човек не трябва да отлага работата си за по-късно’

2. Фразеологизми със значение ‘настоящото е сигурно, бъдещето не е’.

В българския корпус, освен горепосочените, са разграничени още две подгрупи:

1. Фразеологизми със значение ‘бъдещето е неизвестно’.

2. Фразеологизми със значение ‘важно е да живеем сега, днес’.

7. Въз основа на направената съпоставка на немски и български фразеологизми, отразяващи ценности, характерни и за двете културни общности, биха могли да се направят следните основни изводи:

7.1. Българската културна общност се намира в период на преход по отношение на ценността ‘ориентация към задачите’, това се вижда и от количествения анализ – броят на българските фразеологизми в корпуса в сравнение с немските е значително по-малък. Независимо от това отношението към тази ценност е подобно в двете общности; това се потвърждава както от еднаквите семантични групи и от относително големия брой сходни съответствия, така и от обстоятелството, че и в двата модела ценността заема първа позиция (по брой открити фразеологизми). И в настоящата разработка, както и в културологични изследвания (срв. Малецке 1996:39) ценността ‘ориентация към задачите’ за немскоезичната общност заема водеща позиция.

7.2. Въз основа на фразеологизмите, отразяващи ценността ‘отношение към времето’, в българския модел може да се допусне, че в българската култура се осъществява преход от полихронност към монокронност. Съпоставителната работа с двата корпуса изведе на преден план доминиращите прилики в отношението на двете културни общности към времето.

7.3. Отношението на двете културни общности към ценността ‘пестеливост’ е сходно в много голяма степен.

7.4. Ценността ‘мнителност, недоверчивост’ е една от съпоставяните ценности с най-голям брой открити съответствия. И в двата модела цен-

ността заема много близки позиции – четвърта в немския и пета в българския модел.

7.5. Сходствата по отношение на ценността ‘склонност към детайли, прецизност’ имат явен превес над различията. Ценността заема много близки позиции в двата модела – тринадесета позиция в немския и десета – в българския модел.

7.6. При съпоставката убедително се открояха сходствата в отношението на двете културни общности към ценността ‘скромност’. Основание за това са както разграничените семантични групи, така и големият брой еднакви подгрупи във всяка една от тях. Ценността заема втора позиция в немския и трета в българския модел.

7.7. Сравнително голяма част от фразеологизмите в двата езика имат за свой първоизточник Библията (срв. Рьорих, Мидер 1977:19, 27; Вътов 2002:15). Препратки към библейски текстове са посочени най-вече при анализ на фразеологизми, в които е отразена ценността ‘скромност’.

Броят на фразеологизмите, изследвани в дисертацията, дава основание да се допусне, че изводите, направени въз основа на подобрения езиков материал, напълно съответстват на поставената цел и могат да се смятат за валидни и отнасящи се за двете съпоставяни култури – българската и германската. Съпоставителната работа с немски и български фразеологизми може да се разглежда и като опит за проследяване на някои тенденции във фразеологичните системи на двата съпоставяни езика.

Използвани съкращения

Арн = Арнаудов 1939: А р н а у д о в, М. (съст.). *Български пословици и гатанки*. София: Хемус, 1939.

Григ/Кац = Григоров/Кацаров 1986: Г р и г о р о в, М., К а ц а р о в, К. (съст.). *Български пословици и поговорки*. Трето, преработено издание. София: Наука и изкуство, 1986.

Икон = Икономов 1968: И к о н о м о в, Н. (съст.). *Балканска народна мъдрост. Успоредници на български, сръбски, турски, румънски, гръцки и албански пословици и поговорки*. София: Издателство на Българската академия на науките, 1968.

Нан = Нанова 2005: Н а н о в а, А. *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София: Хейзъл, 2005.

Ник-Гъл = НБФР 1985: Н и к о л о в а-Г ъ л ъ б о в а, Ж., Г ъ л ъ б о в, К. *Немско-български фразеологичен речник*, том 2, София: Наука и изкуство, 1985.

Ник-Гъл = НБФР 2001: Н и к о л о в а-Г ъ л ъ б о в а, Ж. *Немско-български фразеологичен речник*. Том 1. Пловдив: Лексика, 2001.

- Нич = Ничева 1974/1975: Н и ч е в а, К., С. С п а с о в а-М и х а й л о в а, К. Ч о л а -
к о в а, *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1/2, София: Издателство на
Българската академия на науките, 1974/1975.
- Сим = Симеонова 2005: С и м е о н о в а, Р. *Речник на немски и български пословици*.
София: Просвета АД, 2005.
- Слав = Славейков 2003: С л а в е й к о в, П. Р. *Български притчи или пословици и
характерни думи*. София: Захарий Стоянов, 2003.
- ФРБЕ 1974: Н и ч е в а, К., С. С п а с о в а-М и х а й л о в а, Кр. Ч о л а к о в а: *Фразе-
ологичен речник на българския език*. Том 1. София: Издателство на Българската
академия на науките, 1974.
- Beyer = Beyer/Beyer 1984: B e y e r, H./B e y e r, A. *Sprichwörterlexikon. Sprichwörter und
sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart*.
Zweite, unveränderte Auflage, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1984.
- Fried = Friederich 1976: F r i e d e r i c h, W. *Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches
Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen*. Zweite, neubearbeitete Auflage, Ismaing:
Max Hueber, 1976.
- Röh = Röhrich 2001: R ö h r i c h, L. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in fünf
Bänden*. Fünfte Auflage, Freiburg/Basel/Wien: Herder spektrum, 2001.

Библиография

- Библия 2011: Б и б л и я. *Книгите на Свещеното писание на Вехтия и Новия завет*.
София: Св. Синод на Българската църква, 2011.
- Бургер, Бухофер, Сиалм 1982: B u r g e r, H., A. B u h o f e r, A. S i a l m. *Handbuch der
Phraseologie*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1982.
- Вътов 2002: В ъ т о в, В. *Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски
произход*. Велико Търново: Слово, 2002.
- Димова 2006: Д и м о в а, А. *Вицът като езиков и културен феномен*. Велико Търново:
Фабер, 2006.
- Илиязова 2013: И л и я з о в а, А. За опозициите действие – бездействие, активност
– пасивност и тяхната проява като ценностни характеристики в българската и
немската фразеология. – В: Тотев, Т. (ред.): *Памет и спомен. Епископ–Констан-
тински четения*. Том 19. Шумен: Университетско издателство „Епископ Кон-
стантин Преславски“, 2013, 251–264.
- Кюн 2007: K ü h n, P. *Phraseologie des Deutschen: Zur Forschungsgeschichte*. – In: Burger,
H., D. Dobrovolskij, P. Kühn (Hg): *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales
Handbuch der zeitgenössischen Forschung. An International Handbook of
Contemporary Research*. 2. Halbband. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2007,
619–643.
- Люзебринк 2005: L ü s e b r i n k, H.-J. *Interkulturelle Kommunikation. Interaktion,
Fremdwahrnehmung, Kulturtransfer*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler/Carl Ernst
Poeschel, 2005.

- Малецке 1996: M a l e t z k e, G. *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996.
- Палм 1997: P a l m, Ch. *Phraseologie. Eine Einführung*. Zweite, durchgesehene Auflage. Tübingen: Gunter Narr, 1997.
- Паспаланова 1997: П а с п а л а н о в а, Е. и кол. Ценностите на българите в началото на прехода. – В: Байчинска, К. (съст.): *Преходът в България през погледа на социалните науки*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1997, 175–182.
- Попова 2006: П о п о в а, Ю. Субективна култура на българина в светлината на интеркултурната комуникация. – В: Попова, Ю., Ем. Коларов: *Субективна култура*. Русе: Университетско издателство „Ангел Кънчев“, 2006, 7–54.
- Ръорих, Мидер 1977: R ö h r i c h, L., W. M i e d e r. *Sprichwort*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1977.
- Хол, Хол 1990: H a l l, Ed., M. R. H a l l. *Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans*. Yarmouth: Intercultural Press, 1990.
- Чернишева 1975: Č e r n y š e v a, I. *Phraseologie*. – In: Stepanova, M., I. Černyševa. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Moskau: Moskau Verlag Hochschule, 1975, 198–250.

e-mail: ayla1973@abv.bg